

Sygn. akt II CSK 52/14

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 21 maja 2014 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Grzegorz Misiurek (przewodniczący)

SSN Wojciech Katner (sprawozdawca)

SSN Katarzyna Tyczka-Rote

w sprawie z powództwa T. G.

przeciwko Skarbowi Państwa - Ministrowi Skarbu Państwa

o rentę wyrównawczą,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej

w dniu 21 maja 2014 r.

skargi kasacyjnej powoda

od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...]

z dnia 23 stycznia 2013 r.,

**uchyla zaskarżony wyrok i przekazuje sprawę Sądowi
Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia o
kosztach postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Wyrokiem z dnia 23 stycznia 2013 r. Sąd Apelacyjny oddalił apelację powoda T. G. od wyroku Sądu Okręgowego - Sądu Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w P. z dnia 23 lutego 2012 r., którym oddalone zostało powództwo o rentę wyrównawczą, skierowane przeciwko Skarbowi Państwa - Ministrowi Skarbu Państwa, reprezentowanemu przez Prokuratorię Generalną Skarbu Państwa.

Oddalając powództwo Sąd pierwszej instancji ustalił, że na rzecz powoda została orzeczona - prawomocnym wyrokiem Sądu Rejonowego z dnia 28 grudnia 1998 r. - renta wyrównawcza w kwocie 237 złotych miesięcznie, zasądzona od Zakładów [...] Przedsiębiorstwa Państwowego, z tytułu wypadku przy pracy. Dnia 23 września 2002 r. została ogłoszona upadłość tego Przedsiębiorstwa, a wierzytelność powoda nie została objęta planem podziału funduszy masy upadłości. Dnia 19 stycznia 2006 r. Sąd Rejonowy stwierdził ukończenie postępowania upadłościowego, co spowodowało wykreślenie upadłego Przedsiębiorstwa z Krajowego Rejestru Sądowego postanowieniem z dnia 4 maja 2006 r. Sądu Rejonowego w Ł. Na wniosek Wojewody [...] Sąd Rejonowy przekazał z konta zaliczek kwotę 140.599,75 złotych na rachunek funduszu celowego Ministra Skarbu Państwa, jako resztę zaliczek niewykorzystanych w ukończonym postępowaniu upadłościowym.

W tak ustalonych okolicznościach Sąd Okręgowy nie dopatrył się zasadności uwzględnienia powództwa, opartego na podstawie art. 40 § 2 k.c., z uwzględnieniem art. 49 ust. 1 ustawy z dnia 25 września 1981 r. o przedsiębiorstwach państwowych (jedn. tekst: Dz.U. z 2002 r. Nr 112, poz. 981 ze zm., dalej jako „u.p.p.”). Zdaniem Sądu prawna strona powództwa winna uwzględnić powołany art. 49 ust. 1 u.p.p. w brzmieniu po nowelizacji dokonanej ustawą z dnia 5 grudnia 2002 r. (Dz.U. Nr 240, poz. 2055), wchodzącej w życie dnia 15 stycznia 2003 r. W tym stanie prawnym brak było podstaw do przyjęcia odpowiedzialności Skarbu Państwa za zobowiązania pozostałe po zlikwidowanym i wykreślonym z rejestru przedsiębiorstwie państwowym. Sąd nie przyjął także

odpowiedzialności Skarbu Państwa na podstawie art. 405 k.c., uznając ponadto roszczenie powoda za przedawnione na podstawie art. 291 k.p. Rozpoznając, a następnie oddalając apelację powoda, Sąd drugiej instancji podzielił, co do swej istoty przedstawione stanowisko Sądu Okręgowego.

W skardze kasacyjnej powód zarzucił zaskarżonemu wyrokowi Sądu Apelacyjnego naruszenie przepisów postępowania, tj. art. 328 § 2 w związku z art. 391 § 1 i art. 378 § 1 oraz art. 382 k.p.c. poprzez zaniechanie wskazania w uzasadnieniu faktów uznanych za udowodnione oraz wyjaśnienia podstawy prawnej rozstrzygnięcia. W skardze sformułowano także zarzuty naruszenia przepisów prawa materialnego: art. 405 k.c. w związku z art. 49 ust. 1 i 3 u.p.p. poprzez błędną wykładnię, a także art. 40 § 2 k.c. w związku z art. 49 ust. 2 u.p.p. poprzez błędną wykładnię. Na tej podstawie skarżący wniósł o uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania oraz rozstrzygnięcie o kosztach postępowania.

W odpowiedzi na skargę kasacyjną pozwany wniósł o jej oddalenie i zasądzenie kosztów postępowania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skarga kasacyjna jest uzasadniona co do części sformułowanych w niej zarzutów. Zgodnie z wykładnią art. 40 § 2 k.c., utrwaloną w orzecznictwie Sądu Najwyższego, przepis ten nie ma zastosowania do sytuacji, w których Skarb Państwa przejął mienie zlikwidowanego przedsiębiorstwa państwowego na podstawie art. 49 ust. 1 u.p.p. Jeżeli bowiem do przejęcia tego dochodzi już po zakończeniu likwidacji przedsiębiorstwa, brak jest podmiotu, z którym Skarb Państwa mógłby odpowiadać solidarnie za jego zobowiązania (por. wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 22 lutego 2006 r., III CSK 4/06, BSN 2006, nr 4, z dnia 3 lutego 2011 r., I CSK 259/10, nie publ. oraz z dnia 4 października 2012 r., I CSK 632/11, nie publ.). W konsekwencji, likwidacja przedsiębiorstwa państwowego i przejęcie pozostałego po niej mienia na podstawie art. 49 ust. 1 u.p.p. nie uzasadnia przypisania długów przedsiębiorstwa Skarbowi Państwa. W tym zakresie uzasadnienie zaskarżonego orzeczenia odpowiada prawu, zaś zarzut skargi kasacyjnej jest nieuzasadniony.

Odmienne ocenić należy natomiast oba zarzuty odnoszące się do naruszenia art. 405 k.c. Sprowadzają się one do stwierdzenia, że Sąd Apelacyjny błędnie nie zastosował w sprawie przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu jako podstawy zasądzenia na rzecz powoda świadczenia pieniężnego od Skarbu Państwa. Nie ulega wątpliwości (choć skarżący nie stwierdza tego wprost), że argumentacja ta ma charakter równoległy w stosunku do zarzutu naruszenia art. 40 § 2 k.c. w związku z art. 49 u.p.p. Jeżeli bowiem drugie z tych twierdzeń okazałoby się uzasadnione, Skarb Państwa odpowiadałby wobec powoda w ramach pierwotnego stosunku zobowiązaniowego, którego stroną było przedsiębiorstwo państwowe, nie zaś w ramach stosunku o charakterze wtórnym, opartym o przepisy o bezpodstawnym wzbogaceniu. Biorąc pod uwagę, że argumentacja oparta o art. 40 § 2 k.c. okazała się niezasadna, otwiera to drogę do oceny, czy w sprawie mógł mieć zastosowanie art. 405 k.c.

Institucja bezpodstawnego wzbogacenia, uregulowana w art. 405 i następnym k.c., pełni w systemie prawa funkcję ogólnego mechanizmu pozwalającego na restytucję korzyści majątkowych uzyskanych cudzym kosztem bez tytułu prawnego. Powstanie roszczeń z tego tytułu wymaga zaistnienia stanu wzbogacenia po stronie jednego podmiotu i związanego z nim zubożenia po stronie drugiego oraz brak podstawy prawnej dla tego stanu rzeczy. Nie ulega wątpliwości, że w stanie faktycznym rozpoznawanej sprawy doszło do spełnienia trzech pierwszych przesłanek. Przesunięcie majątku, polegające na przejęciu przez Skarb Państwa majątku pozostałego po likwidacji przedsiębiorstwa państwowego, oznaczało powstanie po jego stronie stanu wzbogacenia, który jednocześnie wiązał się ze zubożeniem po stronie powoda. Przejęcie przez Skarb Państwa mienia pozostałego po likwidacji przedsiębiorstwa państwowego odbyło się poza granicami art. 40 § 2 k.c. (w myśl opisanego wyżej sposobu rozumienia tego przepisu na tle art. 49 u.p.p.), powód utracił zatem możliwość realizacji roszczenia o wypłatę renty wyrównawczej. Nie ulega także wątpliwości, że pomiędzy oboma zdarzeniami zachodził związek funkcjonalny. Przejęcie mienia przedsiębiorstwa państwowego, z którego nastąpiłaby zapłata renty wyrównawczej, pozbawiło powoda możliwości jej uzyskania - a zarazem, wygaśnięcie roszczenia o zapłatę renty (wobec likwidacji

dłużnika, którym było przedsiębiorstwo państwowe) sprawiło, że pozostała kwota mogła zostać przejęta przez Skarb Państwa.

Istota problemu występującego w rozpoznawanej sprawie sprowadzała się natomiast do odpowiedzi na pytanie o istnienie podstawy prawnej dla tego stanu rzeczy. Sądy pierwszej i drugiej instancji upatrywały jej w art. 49 ust. 1 u.p.p. w brzmieniu sprzed dnia 15 stycznia 2003 r., zgodnie z którym z dniem likwidacji lub upadłości przedsiębiorstwa państwowego mienie pozostałe po jego likwidacji lub upadłości przejmuje minister właściwy do spraw Skarbu Państwa lub Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa. W dotychczasowym orzecznictwie możliwość uznania tego przepisu za podstawę prawną wzbogacenia w rozumieniu art. 405 k.c. została jednak - w stanie faktycznym analogicznym do rozpoznawanej sprawy - zakwestionowana przez Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 18 listopada 2009 r., III CSK 242/09 (nie publ.). Jak stwierdzono w uzasadnieniu tego orzeczenia, oparcie nabycia pewnej korzyści o przepis prawa, nie zawsze wyklucza roszczenie z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia. Znaku równości pomiędzy oboma skutkami nie można postawić wówczas, gdy celem tego przepisu nie jest przeniesienie składnika majątku ze stratą dla tego, kto wiązał z nim swoje uprawnienia. Biorąc pod uwagę, że - jak stwierdził Sąd Najwyższy - celem art. 49 ust. 1 u.p.p. jest wyłącznie zagospodarowanie mienia pozostałego po zakończeniu postępowania likwidacyjnego lub upadłościowego przedsiębiorstwa państwowego, przepis ten nie może legitymizować wzbogacenia, które nastąpiło z uszczerbkiem dla osób trzecich.

Stanowisko to zasługuje na pełne podzielenie także na gruncie rozpoznawanej sprawy. Wykładnia art. 405 k.c. w związku z art. 49 u.p.p. przyjęta przez Sądy obu instancji jest sprzeczna z celem mechanizmu przejęcia mienia byłego przedsiębiorstwa państwowego przez Skarb Państwa, jak i z leżącymi u jego podstaw założeniami aksjologicznymi. Rozwiązanie to służyć ma wyłącznie uporządkowaniu sytuacji prawnej mienia pozostałego po postępowaniu upadłościowym lub likwidacyjnym, jedynie pośrednio prowadząc do powstania przysporzenia po stronie Skarbu Państwa. Skutek taki byłby przy tym w wyraźny sposób niesprawiedliwy, prowadząc do sytuacji, w której Skarb Państwa uzyskałby prawa majątkowe bez wyraźnego oparcia w jakichkolwiek uwarunkowaniach

ekonomicznych - a jedynie z tego powodu, że dotychczasowy podmiot tych praw przestał istnieć.

Wobec braku możliwości stosowania w tym zakresie art. 40 § 2 k.c., przepisy o bezpodstawnym wzbogaceniu pozostają najbardziej adekwatną podstawą dla realizacji przez powoda interesu majątkowego, który wcześniej mógł zostać zaspokojony w ramach roszczenia przysługującego przeciwko przedsiębiorstwu państwowemu.

Wniosku tego nie zmienia, z zasady, fakt braku uwzględnienia danego roszczenia w postępowaniu prowadzącym do zakończenia bytu prawnego przedsiębiorstwa państwowego (w okolicznościach rozpoznawanej sprawy - braku objęcia tego roszczenia planem podziału funduszy masy upadłości). Należy zauważyć, że instytucja bezpodstawnego wzbogacenia ma ze swojej natury charakter uniwersalny, pozwalając na korygowanie różnorodnych przesunięć majątkowych, pozbawionych właściwego tytułu (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21 marca 2007 r., I CSK 458/06, nie publ.). Z tej perspektywy, brak uwzględnienia roszczenia na wcześniejszym etapie nie wyklucza z góry zastosowania przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu. Należy bowiem zauważyć, że art. 49 u.p.p. zakłada pozostanie pewnych składników mienia przedsiębiorstwa państwowego, które zostają zagospodarowane przez Skarb Państwa. W konsekwencji, instytucja bezpodstawnego wzbogacenia, ze względu na swoją uniwersalną rolę w systemie prawa, może stanowić - motywowane funkcjonalnie i aksjologicznie - uzupełnienie postępowania likwidacyjnego lub upadłościowego.

Z tych powodów, sprawa wymaga ponownego rozpoznania przez Sąd Apelacyjny. Powinien on przede wszystkim ustalić, czy w jej stanie faktycznym spełnione zostały przesłanki stosowania instytucji bezpodstawnego wzbogacenia. Obok tego, uzasadnienie zaskarżonego wyroku w zakresie, w jakim odnosi się do stosowania w sprawie przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu, wymaga modyfikacji i poszerzenia. Choć wywód Sądu Apelacyjnego pozwala na kontrolę zaskarżonego orzeczenia i wskazuje na wzięcie pod uwagę wszystkich zarzutów apelacji (co czyni nietrafnym zarzut naruszenia art. 328 § 2 w związku z art. 391 § 1

i art. 378 § 1 oraz art. 382 k.p.c.), jest on jednak w tym zakresie z pewnością zbyt lakoniczny i oględny, by mógł w pełni i przekonująco motywować wydane orzeczenie.

Mając to na uwadze, na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. orzeczono jak w sentencji, w oparciu o art. 108 § 2 w związku z art. 391 § 1 i art. 398²¹ k.p.c. rozstrzygnięcie o kosztach postępowania kasacyjnego pozostawiając Sądowi Apelacyjnemu.